

Jagers in het groen

Rapportage 2016-2018

Adriaan Guldemond, Joost Lommen en Inge van de Wiel

clm

Jagers in het groen
Rapportage 2016-2018

Abstract: Deze rapportage laat de kansen en mogelijkheden zien van WBE's om meer te doen aan de ontwikkeling van biodiversiteit in hun werkgebied. Samenwerking is de sleutel.

In opdracht van de Jagersvereniging

Auteurs: Adriaan Guldemond, Joost Lommen en Inge van de Wiel
Publicatienr.: CLM-978

© CLM, januari 2019

CLM Onderzoek en Advies

Postbus:
Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres:
Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700
F 0345 470 799
www.clm.nl

Inhoud

Voorwoord **3**

1 Inleiding **4**
1.1 Aanleiding 4
1.2 Kansen voor natuurbeheer 4
1.3 Doel 5

2 Aanpak **6**
2.1 Huidige situatie 6
2.2 Selectie WBE's 6
2.3 Aanpak per WBE 6

3 Natuurbeheer door WBE's **7**
3.1 Aanleg 7
3.2 Beheer 7
3.3 Mogelijkheden aanleg en beheer WBE's 10

4 WBE Neder Betuwe **13**
4.1 Organisatie 13
4.2 Bijeenkomsten 13
4.3 Activiteiten 14
4.4 Voorgestelde maatregelen 15

5 WBE Zuid-Oost Kempen **17**
5.1 Organisatie 17
5.2 Bijeenkomst 17
5.3 Activiteiten 19
5.4 Voorgestelde maatregelen 22

6 Kansen, knelpunten en aanbevelingen **23**
6.1 Kansen 23
6.2 Knelpunten 24
6.3 Aanbevelingen 24

7 Bronnen **26**

Bijlagen **27**
Bijlage 1 Landschapselementen via de Stika-regeling, Noord-Brabant 28

Voorwoord

Dat jagers meer doen dan benutten van wild en schadebeperking van ganzen en andere soorten is niet bij iedereen bekend. Jagers hebben ook een rol in het handhaven van een redelijke wildstand. Aanleg en beheer van biotopen is daar onderdeel van. Dat is niet nieuw. Eendenkooien, konijnenwarandes, hakhoutbeheer, drinkpoelen, wildakkers, nestbescherming en plaatsen van eendenkorven zijn eeuwenoude maatregelen waarmee jagers de wildstand op peil hielden. Daar profiteerden ook niet bejaagbare soorten van. Nu het landelijk gebied steeds intensiever wordt gebruikt, is de aanleg van biotopen nog belangrijker geworden. Alleen praten over biodiversiteit helpt niet. In dit rapport laat het CLM zien waar voor jagers kansen liggen voor biotoopverbetering en hoe je dat aan kunt pakken. Dat is in ieder gebied weer anders. Het is aan jagers en WBE's om te laten zien hoe zij dit samen met grondgebruikers, bedrijven, particulieren en andere organisaties weten te realiseren. De resultaten kunnen ze delen op www.biotoopopdekaart.nl, waardoor lokale initiatieven een landelijke uitstraling krijgen. We hopen op veel navolging.

Wim Knol, Jagersvereniging

Dank
Dit project was alleen mogelijk door ondersteuning en initiatieven van verschillende mensen. Allereerst Wim Knol van de Jagersvereniging, die het idee van Jagers in het groen omarmd heeft en de Jagersvereniging die het project financieel mogelijk heeft gemaakt.
Rini Smits (SBNL) en Ger van Hout (regiomanager Jagersvereniging), zijn, naast Wim Knol, behulpzaam geweest in het werven van deelnemende WBE's.
Bij WBE Zuid-Oost Kempen was secretaris Arnoud Heijke een onmisbare aanjager. Hij kreeg het voor elkaar dat het beheer van een houtwal kan plaatsvinden, waarbij hij zowel de gemeente meekreeg als organiseerde dat de basisschool de aanplant verrichte.
Bij WBE Neder Betuwe vervulde voorzitter Jacco van Eck deze rol. Verder waren betrokken: boomteler en jager Martin van de Bijl; jager Wilma van Schaik; André Oetjen van zandbedrijf K3; Jan van den Bosch van Geldersch Landschap en Kastelen; jager en hobbyboer Erik Zaaijer; Henk van Ziel van ANV Lingestreek; Kees Mientjes van ANV Lingestreek; Annemieke Jansen van NME Betuwe.
We bedanken hen allen voor hun inzet en bijdragen.

Joost Lommen, Inge van de Wiel en Adriaan Guldemond, CLM Onderzoek en Advies

1

Inleiding

1.1
Aanleiding

Jagers vervullen naast het beheer van populaties ook een andere maatschappelijke rol, namelijk natuurbeheer. Uit de enquête die CLM eind 2013 onder jagers in opdracht van de Jagersvereniging heeft gehouden blijkt dat ongeveer de helft van hen actief en vrijwillig bijdraagt aan natuurbeheer (Keuper & Guldemond, 2014). Gemiddeld besteedt een jager daar ongeveer 45 uur per jaar aan. Het betreft bijvoorbeeld het onderhouden van faunaranden, bosjes, houtwallen, poelen en nestbescherming. Jaarlijks wordt door jagers 9 ha natuurelementen aangelegd en 1.000 ha beheerd. Ook besteden ze tijd aan toezicht waardoor o.a. in het broedseizoen verstoring van kwetsbare diersoorten en stroperij wordt voorkomen. Uit een enquête gehouden in 2015 door de Jagersvereniging onder het 'grote publiek' blijkt dat bijna 40% ervan op de hoogte is dat jagers aan natuurbeheer doen en dat ruim 40% 'er wel eens van heeft gehoord' (Zest Marketing, 2017).

De huidige inspanning van jagers – biotoopverbetering - richt zich vooral op het vergroten van voedsel, dekking en rust voor wildsoorten. Deze zijn ook van belang voor andere inheemse fauna en flora. Door biotoopbeheer te verbreden én te optimaliseren kan de biodiversiteit van biotopen sterk worden vergroot. Daarmee leveren jagers een extra bijdrage aan het natuurbeheer en provinciale natuurdoelen.

In de praktijk blijkt ook dat jagers regelmatig samenwerken met andere vrijwilligers en organisaties die zich met biotoopbeheer bezighouden. Dit is niet voor iedereen inzichtelijk en vanzelfsprekend. Een van de doelen van dit project is om jagers handvatten te bieden om die samenwerking te vergroten en versterken. Niet als doel op zich, maar omdat er gezamenlijke belangen liggen, het vergroten van de biodiversiteit in het landelijk gebied.

Deze rapportage geeft weer welke activiteiten CLM samen met Jagersvereniging en WBE's heeft ondernomen, om een aanpak op te stellen voor het vergroten van aandacht en handelen van jagers voor natuurbeheer.

1.2
Kansen voor natuurbeheer

Op veel manieren vinden activiteiten plaats om natuur op het platteland te verbeteren. Via de nieuwe regeling voor agrarische natuur- en landschapsbeheer (ANLb), waarbij collectieven en agrarische natuurverenigingen (ANV's) via beheercontracten invulling geven aan de provinciale natuurdoelen. Ook allerlei vrijwilligersorganisaties en beheerploegen knotten en vlechtheggen erop los. Bij veel boeren vindt echter nog helemaal geen natuurbeheer plaats. Ze vallen niet in gebieden

waar ANLb contracten afgesloten kunnen worden en de beheerploegen van vrijwilligersorganisaties zijn ook niet overal actief. Heel vaak liggen er kansen langs randen van percelen, in overhoekjes of bij particulieren of bedrijven die zich niet bewust zijn van kansrijke plekken voor natuur. Jagers kunnen juist daar een rol spelen.
Ze vervullen bovendien een unieke niche in het natuurbeheer, die nog niet ten volle wordt benut. Zij pachten een jachtveld bij één of meerdere boeren en worden door boeren gevraagd op te treden om schade te voorkomen. Daardoor hebben ze een hechte relatie met deze agrariërs en een uitstekende gebiedskennis. Zij kunnen hun rol als natuurbeheerder in hun jachtveld verbeteren en uitbreiden. Als ze nog niets doen, ligt er een uitdaging daarmee een start te maken. Naast agrarische bedrijven, kunnen jagers ook bij particulieren, met bescheiden middelen, natuur aanleggen en beheren. Genoeg kansen dus!
Samenwerking van jagers/WBE's met de provinciale organisaties van Landschapsbeheer, Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, waterschappen of gemeenten kan de rol van jager als natuurbeheerder versterken. Een goed beheerd landschap heeft een veel grotere waarde voor biodiversiteit en het levert een aantrekkelijk landschap op. Daarmee laten jagers zien dat zij ook hier een belangrijke maatschappelijke rol kunnen vervullen.

1.3 Doel

Doel is in beeld te brengen in hoeverre jagers gestimuleerd kunnen worden een grotere rol te spelen in natuur- en landschapsbeheer in hun jachtveld, door het optimaliseren en uitbreiden van het huidige beheer en kansen voor samenwerking te benutten. Dit leidt tot een aantrekkelijker landschap met meer biodiversiteit dat bijdraagt aan provinciale natuurdoelen.

2

Aanpak

De kern van de aanpak in dit project is samen met twee geselecteerde WBE's nagaan welke mogelijkheden zij hebben om samen met andere gebiedspartijen, meer aan natuurbeheer te doen. Welke lessen kunnen we hieruit trekken, zodat ze als voorbeeld ook bruikbaar zijn voor andere Wildbeheereenheden (WBE's)?

2.1 Huidige situatie

Uit de data van de reeds uitgevoerde CLM-enquête (Keuper & Guldemond, 2014) zijn meer gedetailleerde regionale gegevens gehaald over de inspanningen van jagers. Welk beheer wordt in welke gebieden uitgevoerd, welke WBE's springen eruit? Dit vormt een goede nulmeting, geeft meer inzicht aan de verscheidenheid en prestaties van het beheer per WBE en per provincie en laat zien waar nog kansen voor verbetering liggen.

2.2 Selectie WBE's

In samenspraak met Wim Knol (ecoloog jagersvereniging), Ger van Hout (regiomanager Jagersvereniging) en Rini Smits (SBNL) zijn WBE's gepolst om mee te doen. Uiteindelijk zijn de WBE's Neder Betuwe en Zuid-Oost Kempen bereid gevonden om mee te doen aan deze pilot. Eerst zou een derde WBE, Overbetuwe Oost, meedoen, maar deze heeft er vanwege drukke werkzaamheden vanaf gezien. Het is niet gelukt, ondanks inspanningen van de Jagersvereniging, een andere WBE erbij te betrekken.
Op 16 oktober 2016 heeft een startbijeenkomst met deze WBE's plaatsgevonden.

2.3 Aanpak per WBE

Iedere WBE had een aanspreekpunt en deze organiseerde binnen de WBE dat er jagers meededen. Ook gaf deze aan welke externe partijen het best benaderd konden worden. CLM zorgde voor het betrekken van deze partijen.
CLM heeft per WBE een start- en veldbijeenkomst georganiseerd, waarin de mogelijkheden voor natuurbeheer zijn besproken en de mogelijke partijen om erbij te betrekken. In het veld zijn kansrijke plaatsen binnen de jachtvelden van de WBE bezocht, en voor de meest kansrijke plaatsen heeft CLM plannen uitgewerkt.

Afhankelijk van de WBE is nog een bijeenkomst georganiseerd (Neder Betuwe) en zijn nog informatiebladen over de Stika-regeling in Noord-Brabant gemaakt.

3

Natuurbeheer door WBE's

Data uit de enquête onder WBE's uit 2013 (Keuper & Guldemond, 2014) laat zien wat de WBE's aan aanleg en beheer van landschapselementen uitvoeren.

3.1 Aanleg

Drie WBE's Z.U.V.O., Wisch en Hoeksche Waard scoren hoog met de aanleg van landschapselementen met meer dan 10 ha (tabel 3.1).

3.2 Beheer

De WBE Gendringen-Bergh, West-Twente, Duurswold e.o., Hoeksche Waard, Wisch en Tussen Vecht en Dedemsvaart voeren beheer uit op een oppervlakte van tussen de 10 tot 25 ha (tabel 3.2.).

Daarentegen zijn veel WBE's nog bescheiden in hun bijdrage aan aanleg en beheer van landschapselementen.

Tabel 3.1 WBE's en aanleg landschapselementen (in m²) over een periode van 10 jaar (2003-2013).

WBE	Provincie	WBE met ook onderhoud	Heggen, hagen, singels, etc.	Faunaranden, akkerranden, bloemranden	Bosjes	Wildakkers e.d.	Poelen e.d.	Overige landschaps-elementen
De Lebbestaok	Drenthe			10.000		5.000		
De Wieken	Drenthe			1.500	11.000	5.000		
Noordenveld	Drenthe			2.000				
Drachten e.o.	Friesland	X	10.000		500		1	10
Midden-Ooststellingwerf	Friesland	X				5.000		
Gendringen-Bergh	Gelderland	X	20.000		35.000			
Nijkerk e.o.	Gelderland	X	1.000	10.000	2.500	10.000	100	

Oldebroek/ Oosterwolde	Gelderland		5.000	15.000			12	1
Rijnwaarden	Gelderland		1.000	800		1.000		
Wisch	Gelderland	X	50.000	40.000		30.000		
Zelhem Doetinchem	Gelderland	X			10.000			
Duurswold e.o.	Groningen	X	500	6.000				
Beesel-Reuver-Swalmen	Limburg	X	100	5.000		50.000		
De Eendracht	Limburg	X	100	5.000		5.000	500	100
Groote Peel	Limburg	X		300				
Heuvelland	Limburg	X	150		30.000	2.500		
Roerstreek	Limburg	X				3.000		10.000
St. wildbeheer Susteren/Graetheide	Limburg	X	300	20.000	1.500	1.500		
De Helm	Noord-Brabant	X		500	100	1.500		
De Weerijs	Noord-Brabant					1.000		
Land van Altena	Noord-Brabant			20			1	
Moergestel en omstreken	Noord-Brabant		2.500	25.000				
Noord West Kempen	Noord-Brabant	X	20.000	20.000	1.000	1.000		1.000
Wester Kempen	Noord-Brabant	X		5.000		5.000		1.000
Z.U.V.O.	Noord-Brabant	X	1.000	50.000	5.000	50.000		
Heeten e.o.	Overijssel	X	1.000	1.000		1.000		
Steenwijkerwold en omgeving	Overijssel				5.000		750	
West-Twente	Overijssel	X		1.500	500	45.000	4.500	
Hoeksche Waard	Zuid-Holland	X	5.000	80.000	4.000	10.000	1.000	

Tabel 3.2 WBE's en onderhoud van landschapselementen (in m^2) over een periode van 10 jaar (2003-2013).

WBE	**Provincie**	**WBE met ook aan aanleg (tabel 1)**	**Heggen, hagen, singels, etc.**	**Faunaranden, akkerranden, bloemranden**	**Bosjes**	**Wildakkers e.d.**	**Poelen e.d.**	**Overige landschaps-elementen**
Drachten e.o.	Friesland	X	23.000		20.000		3	3.000
Midden-Ooststellingwerf	Friesland	X			2.000	5.000		

Tusken Waed en Sted	Friesland		2		5			
Circul van de Ooij en Millingen	Gelderland			10.000	5.000	30.000		
Gendringen-Bergh	Gelderland	X			####			
Nijkerk e.o.	Gelderland	X						6
Wisch	Gelderland	X	50.000	50.000		30.000		
Zelhem	Gelderland	X			10.000			
Doetinchem								
Duurswold e.o.	Groningen	X	100.000	50.000	####		200	
Beesel-Reuver-Swalmen	Limburg	X	30.000	10.000		30.000		
De Eendracht	Limburg	X	100	5.000		5.000	500	
Grenskant	Limburg		200	400	400	500	2	3
Groote Peel	Limburg	X			12.000			
Heuvelland	Limburg	X	250		50.000	2.500		
Roerstreek	Limburg	X				3.000		10.000
St. wildbeheer Susteren/Graetheide	Limburg	X	500	10.000	1.500	1.500		
De Amerkant	Noord-Brabant		10.000		10.000			
De Helm	Noord-Brabant	X				1.500		
Maashorst	Noord-Brabant		15.000	10.000	10.000	18.000	6.000	6.000
Niervaart	Noord-Brabant		10	30	100	10		
Noord West Kempen	Noord-Brabant	X	20.000	20.000	1.000	1.000		1.000
Roosendaal e.o.	Noord-Brabant		30.000		60.000		500	
Wester Kempen	Noord-Brabant	X	5.000	1.000		1.000		15.000
Z.U.V.O.	Noord-Brabant	X	12.000	50.000	5.000	5.000		
Heeten e.o.	Overijssel	X	1.000	1.000	1.000	1.000		
Hugale	Overijssel		5.000	6.000	15.000	25.000	5.000	
Tussen Vecht en Dedemsvaart	Overijssel				####			
West-Twente	Overijssel	X	300.000	100.000	####	20.000	4.500	
Zuid West Zuid-Beveland	Zeeland		20.000		5.000			
Hoeksche Waard	Zuid-Holland	X	30.000	80.000	30.000	20.000	1	

3.3
Mogelijkheden aanleg en beheer WBE's

We hebben op basis van het Handboek Agrarisch Natuurbeheer (Van Paassen et al., 1998) op een rij gezet welke maatregelen voor WBE's nuttig en wenselijk zijn om op te pakken. De selectie is uitgevoerd op basis van de volgende overwegingen:
- Toepasbaar in het agrarische gebied.
- Uitvoering relatief gemakkelijk.
- Vergt beperkte oppervlakte (productieve) grond.

De maatregelen zijn ingedeeld op basis van de soortgroep waarvoor deze bestemd is en op leefgebied, wanneer dit voor meerdere vormen van biodiversiteit nuttig is.
De maatregelen uit het Handboek Agrarisch natuurbeheer zijn digitaal te raadplegen. Zie: https://www.landschappen.nl/Uploaded_files/Zelf/handboek-agrarisch-natuurbeheer-compleet.7b844e.pdf.
Daarnaast heeft de Jagersverenging zelf een lijst opgesteld van kleinschalige maatregelen voor biotoopverbetering. Dit heeft samen geleid tot onderstaande maatregelen.

Mogelijke maatregelen agrarisch natuurbeheer voor jagers

Vogels
- Nestkasten ophangen (erf of elders) (3.1.1.)
- Plas dras creëren op kleine plekjes (3.2.4). Amfibieën en weidevogels
- Plaatsen nestvlotjes zwarte stern (3.5.3-4). Zwarte stern (4.1.2)
- Oeverzwaluwwand aanleggen (3.5.6-5)
- Weidevogels: nestbescherming (4.1.1.); predatorenbeheer (in overleg /met toestemming); habitat verbeteren door openheid vergroten (bomen kappen)
- Patrijs (4.1.4) maatregelen
- Erfvogels (4.1.5 tot en met 4.1.9) ophangen nestkasten, nestpalen en toegankelijk houden/maken stallen
- Eendenkorven plaatsen
- Oeverzwaluwwand aanleggen / ijsvogel broedplek.

Zoogdieren
- Uittreedplaatsen voor hazen en reeën (3.5.5-2)
- Wat kan je doen voor marterachtigen (kast, 4.2.2)
- Vleermuizen: kast, verlichting aanpassen (4.2.3)
- Das (4.2.5), wat kan je doen voor das? Ook eventuele schadepreventie
- Ree (4.2.6). Wat kan je doen voor ree?
- Opsporen en beschermen reekalveren (o.a. met drone)
- Plaatsen en onderhouden wildspiegels
- Plaatsen en onderhouden wildrasters, manchet
- Plaatsen en onderhouden faunatunnel (mogelijkheden voor onderhoud)
- Plaatsen likstenen
- (Redden hazen bij hoogwater)

Amfibieën en reptielen
- Aanleggen en onderhouden poel (3.5.1-1).
- Aanleggen en onderhouden veenput (3.5.1-1).
- Ringslang: Broei- of composthopen (3.6.1-5) Broeihoop (3.8.4)
- Wat kan je nog meer doen voor ringslang (4.3.2) dan hoop?

Insecten
- Droge watergang: maken kale steilrandjes (insecten)
- Maken kale zandplek (3.5.4-5)
- Wegberm schrale, kale zandplekken (3.8.6)
- Insectenhotel op erf
- Beheer voor vlinders (4.3.3), bijen en andere bestuivers: maatregelen
- Aanleg bijenakker

Vissen
- Maatregelen voor vissen (4.3.4)
- Bij stuw vistrap aanleggen (3.5.6-4)

Planten
- Plant juiste soorten aan, die nectar, bessen, noten of op termijn holten voor vogels en zoogdieren opleveren (3.1.1.)
- Aanplant en beheer planten en houtige elementen (3.7.1.-3.7.7)

Maatregelen leefgebieden

<u>Algemeen</u>
- Overhoekjes creëren/ in stand houden/ niet maaien (zie ook 4.4.1-2)
- Aanleg en afzetten struweel en heggen (3.5.4-4)
- Beheren zoom / bosrand (3.8.7)
- Aanleg en beheer knotbomen
- Takkenwal (3.8.5)
- Takkenhoop of –wal (3.1.1)
- Aanleg en beheer hakhout/griend
- (Aanplant bos)
- Opruimen zwerfvuil

<u>Gras(land)</u>
- Overhoek op grasland (3.8.2)
- Aanplant solitaire bomen (bomen voor koeien)
- Beheer bermen natuurvriendelijk (gefaseerd, afvoeren)

<u>Akker</u>
- Overhoek op bouwland (3.8.3)
- Aanleggen (fauna)akkerrand (3.3.2)
- Inzaai bijenweide
- Aanleg en inzaai wildakker

<u>Heide</u>
- Herstellen heiden, zoals jonge opslag verwijderen en kleine stukjes handmatig plaggen (3.4.2-3)

<u>Natte leefgebieden</u>
- Rietland en rietkraag maaien en boomopslag verwijderen (3.6.1-2)
- Aanplant riet
- (Creëren moeras)
- Aanleg en beheer natuurvriendelijke oever

Erf

- Aanplant en beheer hoogstamfruitbomen
- Aanplant laanbomen
- Aanplant besdragende struiken

4

WBE Neder Betuwe

WBE Neder Betuwe is een van de pilotWBE's. Hier beschrijven we welke activiteiten we samen met de WBE en andere partijen hebben ondernomen in hun werkgebied en welke resultaten dat heeft opgeleverd.

4.1 Organisatie

Er zijn twee bijeenkomsten geweest met partijen uit het gebied van de WBE Neder Betuwe. Daarbij zijn betrokken: WBE Neder Betuwe; ANV Lingestreek; K3 (zandwinningsbedrijf); boomkwekerij Van de Bijl (en jager); Bijbewust Betuwe; NME Betuwe; Geldersch Landschap en Kastelen. Daarnaast zijn Jagersvereniging en CLM bij de bijeenkomsten aanwezig geweest.
CLM is de organisator en procesbegeleider van de bijeenkomsten en de activiteiten.

4.2 Bijeenkomsten

Veldbijeenkomst januari 2017
De eerste bijeenkomst vond plaats op 17-01-2017 in de Jachthut van Erik Zaaijer in Lienden. Deze bijeenkomst had tot doel om kennis te maken, het projectdoel toe te lichten, te bespreken welke natuurbeheeractiviteiten al plaatsvonden en de kansen voor (meer) natuurbeheer te bespreken. Daartoe werd een aantal terreinen bezocht.

<u>Bezoek boomkwekerij Van de Bijl</u>

- Van de Bijl heeft op zijn bedrijf meerdere eenjarige kruidenranden liggen. *Geadviseerd is om ook te kijken of meerjarige kruidenranden lonen.* Hij wil geen struiken poten omdat grond direct beschikbaar moet blijven om bomen op te kweken.
- Vanwege predatie van buizerd, kraaiachtigen, havik, vossen en katten gaat veel van zijn inspanning voor bejaagbare soorten verloren. Overige soorten overleven en profiteren wel degelijk, zo zag hij weleens patrijzen in de kruidenranden.
- *Mogelijkheid is om zandbult achter de schuur van de boomkwekerij in te zaaien met kruiden of struiken poten. Een deel van zijn eenjarig rand zou ook dit najaar kunnen blijven staan en ander deel kan in het voorjaar wel opnieuw ingezaaid worden.* Zo ontstaat er een meer gevarieerde biotoop.

Bezoek biologische groente- en fruittuin Van Schaik

- Het bezochte deel van deze biologische tuin is een werkelijk walhalla voor plant- en diersoorten. Hier liggen weinig mogelijkheden op verbetering. Het tweede deel van de tuin is compleet verwilderd en dichtgegroeid. Om bramen en andere opslag te verwijder is zwaar materieel nodig. *Van Schaik wil graag een plan maken om dit stuk opnieuw in te richten zodat biotoopverbetering wordt gerealiseerd, eventueel in overleg met gemeente en/of vrijwilligers.*

Bezoek aan zandwinningsbedrijf K3, André Oetjes

- André Oetjes laat ons het de zandwinplas met omgrenzende natuur zien en vertelt over het onderhoud. Hier valt weinig biotoopverbetering te behalen. Ook wordt er binnenkort een voedselbos gerealiseerd, er zijn akkerranden en de oevers worden/ zijn natuurvriendelijk ingericht door het waterschap.

Bijeenkomst oktober 2017

Tijdens de tweede bijeenkomst op 21 oktober 2017 in de Jachthut in Lienden is geïnventariseerd welke natuurbeheeractiviteiten in 2017 zijn ondernomen.

4.3 Activiteiten

Beheer 2017

- Erik Zaaijer, hobbyboer en jager: Op zijn bedrijf heeft hij circa 1 hectare ingezaaid met allerlei eenjarige bloemenmengsels, zowel langs de heg als de weg.
- André Oetjes, zandwinbedrijf K3: Bedrijf heeft een oppervlakte van paar 100 ha, waarvan 8 ha akkerranden en paar ha is natuurgebied/ stiltegebied. K3 wil haar maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen in de regio.
- Kees Mientjes, ANV Lingewaard: Veel boeren hebben randen, vaak bloemrijk. Er is een akkerrandenproject waarbij in 2017 15 ha is ingezaaid in de Lingewaard. De ANV heeft 325 leden, waarvan 60% boer is en 40% particulier.
- Wilma van Schaik (jager): Heeft al vele jaren een biologische fruitmoestuin. Heeft biotoopverbetering toegepast op tweede stukje land waar vorig jaar nog erg veel bramen stonden. Is inmiddels compleet schoon gemaakt en de randen zijn ingeplant met vlechthagen/ struweel. De rest van het perceel wordt botanisch hooiland. Kosten zijn door ANV gefinancierd.
- Martin van de Bijl, boomteler en jager. Heeft op 3 à 4 hectare mengsels in het voorjaar ingezaaid met Japanse haver (bestrijdt aaltjes), zonnebloemen en andere kruiden. Past ook groenbemesters toe.
- Annemieke Janssen, NME Betuwe: Probeert met de NME de leefomgeving mooier te maken. Werkt in bijenproject samen met basisonderwijs. Probeert allerlei initiatieven met elkaar te koppelen zoals met het biodiversiteitsplan van de gemeente. Ze heeft contacten met natuurclubs als KNNV, vlinderwerkgroepen en floristen. Al zijn deze clubs in deze regio niet zo actief.
- Henk van Ziel, ANV Lingewaard: Coördineert de knotploeg Overbetuwe. Heeft het landschapsontwikkelingsplan Buren opgesteld. En is betrokken bij beheer uiterwaarden voor RWS.

Mogelijke biodiversiteitsmaatregelen/ initiatieven

- Bij fruittelers bloemmengsels inzaaien bijv. op de paden in de rij.
- Zou goed zijn als ook de grondeigenaren als LTO en NFO aan tafel zaten. Daarnaast kunnen gemeenten wellicht minder vaak de bermen klepelen wat geld bespaart en tegelijkertijd verschraling geeft van de berm met meer kruiden en dierenleven als gevolg.

- Convenant, ondertekend door o.a. de gemeenten van de Regio Rivierenland tijdens symposium van Bij Bewust Betuwe (31 maart 2017): zie http://bijbewustbetuwe.nl/symposium-biodiversiteit/. In het convenant staan zaken opgenomen over biotoopverbetering op braakliggende terrein van gemeenten in relatie tot bijen.
- Op http://collectiefrivierenland.nl staat een kaartje in welke gebieden beheerpakketten voor agrariërs, na toets van de ANV, zijn af te sluiten en welke vergoeding hier tegenover staat. Ook waterschapsranden kunnen via collectief worden afgesloten, wellicht zijn daar nog mogelijkheden.
- Op een NFO/LTO-bijeenkomst de mogelijkheden voor afsluiten ANLb pakketten bespreken.
- Natuurwerkdag: 1e zaterdag in november. Aanmelden op site natuurwerkdag genereert meer deelnemers en bekendheid. Eventueel gereedschap te leen bij SLG (Stichting Landschapsbeheer Gelderland). Eventueel wil de lokale klompenpad-werkgroep meedoen.
- De Klompenpad-werkgroep die het Marspad en Batouwepad onderhoudt, zoekt ook naar mogelijkheden voor meer biodiversiteit rondom deze paden (contact: Peer Stevens).
- B. van Schuren heeft als particulier een populierenbos waarvan de bomen zo slecht zijn dat ze gekapt dienen te worden. Goed om te kijken of dit bosje heringericht kan worden, evt. via bijdragen ANV/collectief of gemeente. Er kunnen mengsels ingezaaid worden, poel en/of singels aanleggen etc. Het betreft 3,5 hectare. Janneke Eigeman (Jagersvereniging) erbij betrekken.
- In Ommeren ligt 1,5ha braak van de gemeente. Dit zouden we tijdelijk kunnen inrichten als biotoopverbetering.
- Initiatieven kunnen op NL Doet en op Natuurwerkdag worden aangemeld.
- K3 biedt grond aan om daarop samen met aangrenzende agrarische bedrijven maatregelen te nemen voor patrijzen. Belangrijk is dat het geen snippers zijn maar liefst een groen-lint door het landschap. Ze willen zaaigoed betalen, belangrijk is dat het daarbij grensoverschrijdende projecten zijn, d.w.z. dat andere grondeigenaren meedoen. Kan hier worden aangesloten bij maatregelen voor ANLb?

4.4 Voorgestelde maatregelen

Op basis van de bezoeken aan het gebied komen we voor typische bedrijven/leefgebieden in de Betuwe tot de volgende maatregelen. Deels kunnen deze maatregelen via het reguliere ANLb worden gefinancierd.

Maatregelen voor fruitteeltbedrijf

- Akkerranden aanleggen: trekt naast vogels ook bestuivers aan en geeft ze verblijfplaats in winter.
- In stand houden of aanleggen windsingels: mezen zijn goede insectenbestrijders. Vogels die er in voorjaar broeden, vreten in het najaar niet de peren aan omdat ze in najaar geen binding hebben met broedterritorium.
- (on)kruiden onder de fruitbomen behouden: goed voor bestuivers en muizen (wordt niet elke teler gelukkig van).
- Stenen- en takkenhoop: verblijfplaats voor kleine zoogdieren.
- Poelen aanleggen en onderhouden.

Maatregelen voor boomteeltbedrijf

- Akkerranden aanleggen: bestrijdt ook aaltjes. Trekt naast vogels ook bestuivers aan en geeft ze verblijfplaats in winter.
- Grasbanen tussen de bomenrijen: goed voor bodemleven, insecten en berijdbaarheid perceel.
- Windsingels: broed- en schuilmogelijkheid dieren. Evt. nectar voor bijen.

- Stenen-, en takkenhoop, takkenrillen: verblijfplaats voor kleine zoogdieren

Maatregelen veehouderij- en akkerbouwbedrijf
- Kruiden in grasmat: goed voor koegezondheid en bestuivers (tot bepaalde hoeveelheid verlaagt de productie niet)
- Ophangen vleermuiskasten: eten duizenden insecten per nacht in stal en op het bedrijf
- Duurzaam slootkantbeheer
- Onderhoud en aanleg poel
- Behoud en aanplant inheemse en diverse beplanting
- Akkerranden
- Natuurvriendelijke oevers

Maatregelen ANV Lingestreek
- Aanleggen en onderhouden houtige elementen
- Aanleggen kruidenranden
- Aanleg en onderhoud poelen
- Beheer grienden
- Plaatsen en onderhouden nestkasten (i.s.m. lokale vogelclubs)
- Ophangen vleermuiskasten
- Promoten bijdrage huis- en boerenzwaluw aan insectenbestrijding op erf
- Realiseren takken- en stenenhopen

5

WBE Zuid-Oost Kempen

WBE Zuid-Oost Kempen is een van de pilotWBE's. Hier beschrijven we welke activiteiten we samen met de WBE en andere partijen hebben ondernomen in hun werkgebied en welke resultaten dat heeft opgeleverd.

5.1 Organisatie

Met de secretaris van de WBE, Arnoud Heijke, is intensief contact geweest over de mogelijkheden in de WBE. Een startbijeenkomst begin 2017 werd gevolgd door een bijeenkomst op 17 december 2017, waarbij de mogelijkheden in drie jachtvelden zijn besproken. Daarbij waren naast de secretaris, drie jagers aanwezig.

5.2 Bijeenkomst

Op de veldbijeenkomst zijn de mogelijkheden van de drie jachtvelden besproken.

Jachtveld Frank Antonis

1. Dit jachtveld ligt in gemeente Valkenswaard, grenzend aan het dorp. Mensen uit het dorp maken veel gebruik van dit gebied om te wandelen, fietsen en hun hond uit te laten. Het ligt in de nabijheid en als het waren ingeklemd tussen de Dommel en Keersop (beekje). Het gebied bestaat uit een aantal kleinschalige weitjes waar Natuurmonumenten haar vee gedurende bepaalde tijden van het jaar inschaart. De weiden worden van elkaar gescheiden door uitgerasterde houtsingels. *Deze singels hebben onderhoud nodig. Te denken valt aan dunnen, terugzetten, inboeten, wellicht verbreden of akkerrand ervoor inzaaien.*
2. Een weiland verder naar achter richting de Keersop is in de loop van de jaren volledig dichtgegroeid met riet en her en der opslag van elzen. Het riet heeft een natuurwaarde, maar het zou beter zijn om rietkragen te hebben en een biodivers grasland. *Voorgesteld wordt om de opslag terug te zetten, zodat het rietveld uiteindelijk geen bos wordt.* Er is namelijk al relatief veel bos (helaas zonder struik-of kruidlaag) aanwezig in deze regio.
3. Wat verder naar het noorden ligt een brede houtwal (ca. 6-10 m.), aangelegd door de jachtveldhouder. Dit is op grond van de gemeente Valkenswaard. Deze houtwal verbindt bosjes bij de Keersop met een bomenlaan met zandpad dat aansluit op andere bomenrijen die lopen tot het dorp Keersop. *Deze brede en uitgerasterde houtsingel (o.a. es, Spaanse aak, Gelderse roos, sleedoorn) moet onderhouden worden, want met name es en Spaanse aak zijn uitgegroeid tot hoge bomen: flink dunnen, vooral aan de randen, terugzetten, en inplanten van besdragende struiken etc.*. ***Deze actie wordt momenteel als eerste opgepakt.***

4. Een andere optie is om te kijken of deze houtsingel aan de overzijde van de bomenrij (waar deze houtsingel momenteel loodrecht op eindigt), door te trekken over een ander perceel dat verpacht wordt aan een andere boer. Zodoende kunnen twee bosgebieden door het verlengen van deze houtsingel met elkaar in verbinding komen te staan.
5. Om dit plan te bespreken is het goed in overleg te treden met gebiedspartijen, te weten: gemeente Valkenswaard (Chris Zandkuijl), Natuurmonumenten (Michiel Hendrikx), regiocoördinator Brabants Landschap (Martin Vincken).

Jachtveld Riethoven (Frank Antonis en Jaap Lavrijsen)

1. Dit jachtveld bestaat uit intensief bouwland, bomenrijen en bosjes. Tussen twee intensieve bouwlandpercelen waarop mais, aardappels, gras en uien verbouwd worden ligt een brede bosstrook. Helaas is hier geen stuik- en kruidlaag aanwezig omdat er niet/nauwelijks onderhoud heeft plaatsgevonden. *Een idee is om flink wat bomen te rooien (professioneel rooien vereist: bomen zijn dik en groot; kapvergunning noodzakelijk) en eventueel een strook beplanting aan de buitenzijde van deze bosstrook compleet te verwijderen. Hier kunnen dan inheemse struiken aangeplant worden en/of het inzaaien van een meerjarige kruidenstrook/ bloemenstrook.* Zodoende wordt een geleidelijke, gelaagde opbouw verkregen van het bouwlandperceel, via kruidenstrook naar inheemse kruiden en struiken, naar uiteindelijk een bos met kruid- en struiklaag.
2. *Ook is het een optie om de bovengenoemde maatregelen niet in parallel-lopende lijnbeplanting te realiseren maar juist meer golvend of grillige 'happen' te nemen uit de rand van de bosstrook wat nog beter is voor de (bio)diversiteit.*
3. *Tevens bestaat de mogelijkheid om aan de rand van deze bosstrook één of meerdere poelen aan te leggen.* Het gebied is vrij nat.
4. *Het aanleggen van akkerranden behoord ook tot de opties, bijv. parallel aan bomenrijen.*
5. *Ook zou het goed zijn als er meer groenbemesters door agrariërs worden ingezaaid in het najaar en overblijven tot het voorjaar.* Dit geeft voeding en beschutting aan allerlei dieren van groot tot klein.
6. Om dit plan te bespreken is het goed in overleg te treden met gebiedspartijen, te weten: gemeente Bergeijk (Harrie Brouwers), Staro (bosbeheerder die gemeente inschakelt), plaatselijke agrariërs.
7. Kapvergunning is nodig is voor het groot onderhoud van de doorgegroeide bomensingel in dit jachtveld voor bomen dikker dan 40 cm op borsthoogte.

Jachtveld Boksheide (Theo van Maanen)

1. Theo van Maanen heeft een hoveniersbedrijf. In zijn jachtveld zitten voornamelijk agrariërs en buitenlui waarvan hij het jachtrecht pacht. Ook geeft gemeente Eersel gronden uit aan de lokale jachtvereniging. Daarnaast pachten ze van Brabant Water en Staatsbosbeheer. Jachtvereniging Eersel beheert 1.408 ha, waarvan 265 ha Boksheide.
2. Het waterschap De Dommel is bezig om het riviertje de Run, wat door het jachtveld loopt, over een lengte van 3,5 km en een breedte van 25 m uit de slootkant te vergroenen (EVZ ecologische verbindingszone). De strook is in het veld uitgezet met witte piketpallen. En worden in totaal 4 poelen aangelegd. Ertussen komen elementen (houtwal, bosjes), zodat amfibieën en andere dieren zich kunnen verplaatsen naar/via deze 'stepping-stones', te weten de poelen. Hier liggen wellicht kansen om biotoopverbetering toe te passen. *Te denken valt aan akkerranden.* Graag zouden we het plan van het waterschap willen inzien. Wim Cardinaal is contactpersoon bij De Dommel.
3. De familie Appels bezitten stuk landbouwgrond en zijn in overleg met regiocoördinator Brabants Landschap/Kempenland Nelis Klaassen bezig met een inrichtingsplan. Kruidenstroken en bomenrijen zijn aangelegd. Opties zijn om bomenrijen met elkaar te verbinden, een bloemrijke rand in te zaaien parallel aan de doorgaande weg. *Idee is ook om bosstrook gelegen tegenover een bouwlandperceel te verjongen, terug te zetten.* In dit bos is geen kruid -of struiklaag meer aanwezig.

4. Bosjes van gemeente Eersel zouden beheerd kunnen worden, bestaan nu alleen uit doorgegroeide, hoge bomen.
5. In gebied kwamen vroeger patrijzen voor, nu zijn de landbouwpercelen erg groot en monotoon.
6. Melkveehouders Henk Peters en Bartholomeus hebben hier bedrijf.

5.3 Activiteiten

Beheer
De WBE heeft het snel voor elkaar gekregen bij de gemeente, dat de houtwal Heiereind Riethoven aangepakt kon worden (afbeeldingen 5.1 - 5.3). Een professioneel bedrijf heeft de grote bomen gekapt, en jagers hebben meegedaan om het hout te verwerken. Daarna zijn door kinderen van de basisschool 'St. Willibrordus' Riethoven, begeleid door IVN Bergeijk-Eersel, op een boomfeestdag op 22 maart 2017 stuiken aangeplant. De eerste boom aangeplant door de kinderen is een tamme kastanje. De kinderen hebben daarna wensen in de bomen gehangen.

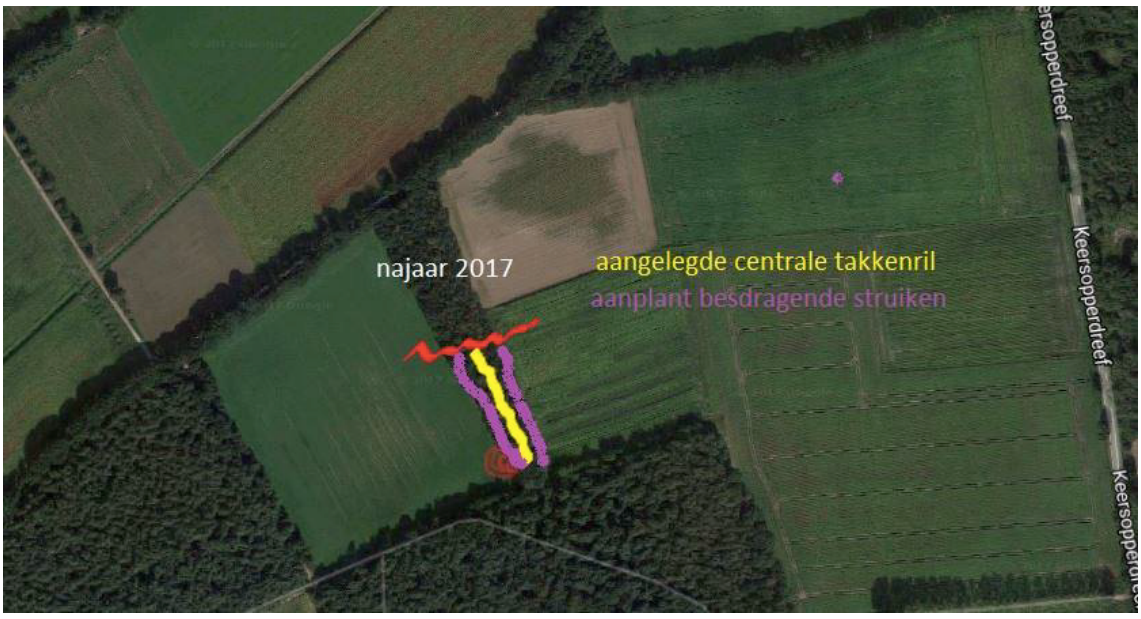
De 500 struiken die daarna gepoot werden zijn:
- krentenboompje (*Amelanchier*);
- vuilboom (*Rhamnus frangula*);
- Gelderse roos (*Viburnum opulus*);
- wilg (*Salix viminalis*);
- hazelaar (*Corylus avellana*).

Financiering beheer houtwal
Rooiwerk is gedaan in opdracht gemeente Bergeijk, deze droeg de kosten.
Arbeid van het afvoeren van het hout, wegzagen dun hout en leggen takkenrillen is geleverd door WBE-leden, methodiek 'hout voor arbeid'.
Plantgoed is geleverd door gemeente Bergeijk, deze droeg de kosten
IVN heeft met de schoolkinderen arbeid geleverd voor het inplanten van de struikjes

In 2018 is in het tweede gedeelte van de houtwal Heiereind Riethoven beheer en nieuwe aanplant uitgevoerd. Het principe "hout voor arbeid", waarbij de WBE-leden zorgen voor het zaagwerk, in ruil voor het hout, is een vruchtbaar concept.

Afbeelding 5.1 Ligging, zie rode cirkel, van de houtwal Heiereind te Riethoven.

Afbeelding 5.2 Deel van de houtwal die is aangepakt.

Afbeelding 5.3 Kappen van de grote bomen.

Afbeelding 5.4 Aanplanten struiken door de basisschoolleerlingen.

Stika-infokaarten

Op verzoek van de WBE heeft CLM informatiekaarten gemaakt voor landschapselementen, waarmee jagers letterlijk de boer op kunnen gaan. De Noord-Brabantse Stika-regeling maakt het mogelijk voor particulieren om een vergoeding te krijgen voor aanleg en beheer. Idee is dat jagers met name boeren interesseren voor de aanleg van landschapselementen. Regionale adviseurs van Brabants Landschap zorgen vervolgens dat alles echt 'geregeld' wordt.
De volgende vijf elementen zijn behandeld, met de Stika code:

- Knotboom L9A;
- Struweelhaag 12 jaar L6B;
- Hakhoutsingel L1A;
- Knip- en scheerheg jaarlijkse cyclus L7A;
- Akkerflora en akkerfaunarand R4.

In Bijlage 1 staat de informatie per landschapselement.

Vooral de combinatie van een struweelhaag met een akkerrand zou voor met name patrijzen interessant kunnen zijn.

5.4
Voorgestelde maatregelen

- Verbeteren bestaande houtsingels (3x, i.s.m. Staro-groep)
- Aanleggen nieuwe houtsingel (gebieden met elkaar verbinden)
- Behouden van grasland, wordt nu rietland
- Bospercelen kruidlaag herstellen door kap hoge bomen. Open plekken creëren
- Bosperceel natuurlijk gradiënt maken richting grasland
- Samenwerking met landgoedeigenaar

Betrokken zijn naast jagers, diverse gemeenten, natuurorganisaties (NM/SBB/Brabants Landschap, IVN/KNNV, waterschap Dommel, gemeenten Valkenswaard, Eersel en Bergeijk.

6

Kansen, knelpunten en aanbevelingen

Hier geven we aan welke kansen en knelpunten we zien voor WBE's om meer activiteiten te ontplooien in hun werkgebied/jachtveld om biodiversiteit te bevorderen. Op basis daarvan geven we onze aanbevelingen.

6.1 Kansen

Kennis

- WBE's weten vaak heel goed waar er mogelijkheden zijn om de omstandigheden voor biodiversiteit te versterken. Ze hebben een beeld, vooral van de jachtsoorten, wat die nodig hebben. Wat nog kan verbeteren is een bredere kijk op mogelijkheden voor biodiversiteit (bijvoorbeeld: hoe kan ik bijen, vlinders etc. bevorderen).
- Schakel iemand van elders in met ervaring in biotoopbeheer. Vaak ligger er veel meer kansen in het jachtveld dan je in de gaten hebt en die met weinig geld en moeite te realiseren zijn.
- Jagers weten ten dele welke soorten voorkomen in hun jachtgebied en het is nuttig wanneer ze data op een meer systematische manier verzamelen en rapporteren. Dit kan bijvoorbeeld in het jaarverslag van de WBE of in een artikel.

Samenwerking

- De WBE's waarmee wij hebben samengewerkt, hebben al de nodige contacten met andere partijen in het gebied. Dat is essentieel, want alleen door samenwerking lukt het om daadwekelijk biodiversiteit te realiseren. Belangrijke partijen zijn hier: allerlei terreinbeheerders, zoals SBB, Natuurmonumenten, provinciale Landschap/Landschapsbeheer, agrarische natuurvereniging; ook met de gemeente is vaak een goed contact; individuele boeren, zeker als zij de jacht verpachten. Waar minder contact mee is zijn natuur- en milieu(educatie)organisaties, die een heel andere groep van mensen/vrijwilligers vertegenwoordigd.
- Samenwerking met scholen of op een natuurwerkdag is een mooie gelegenheid om bijvoorbeeld een houtwal of haag te planten. Zie de succesvolle plantdag bij de WBE Zuid-Oost Kempen. Een dergelijke dag leent zich uitstekend voor publiciteit in de (lokale) krant.

6.2
Knelpunten

- Het organiseren van samenwerking kost tijd, evenals het bewaken van de gemaakte afspraken. Het blijkt (soms) dat er binnen de WBE daarvoor onvoldoende tijd is of voor wordt vrijgemaakt. Daardoor worden samenwerkingssporen niet vervolgd en sterven een zachte dood.

6.3
Aanbevelingen

Kennis
- Ontwikkel vanuit de jagersvereniging een bredere kijk op mogelijkheden voor biodiversiteit zoals flora, insecten, vogels etc.: aanbieden cursus, ontwikkelen informatiemateriaal, stimuleren om lid worden van natuurorganisatie IVN, KNNV etc.
- Ontwikkel handzaam informatiemateriaal over financieringsmogelijkheden voor aanleg en beheer (om boeren en andere grondeigenaren te informeren en te enthousiasmeren).
- Neem als WBE het initiatief om met andere partijen/vrijwilligers te inventariseren welke soorten voorkomen in door WBE aangelegde/beheerde natuurelementen.

Samenwerking
- Versterk de bestaande en toekomstige banden met andere partijen die een rol spelen in het bevorderen van biodiversiteit.
- Breid de samenwerking uit naar organisaties die een rol kunnen spelen in het meehelpen met het inventariseren van verschillende soortgroepen.
- Agrarische natuurverenigingen of collectieven vormen een natuurlijke partner; zorg ervoor dat er (bestuurlijke) banden tussen WBE en ANV/Collectief zijn.
- Bevorder, vanuit de WBE of de Jagersvereniging, dat WBE's een rol spelen in gebiedsprojecten rond biodiversiteit. Bijvoorbeeld in het kader van POP3 projecten of andere provinciale of gemeentelijke projecten, kunnen WBE's, ook voor de andere partijen, een interessante rol spelen. Ze hoeven daarbij geen trekker te zijn, maar kunnen wel als deelnemer meedoen.

Organisatie
- Het is belangrijk dat binnen de WBE iemand verantwoordelijk is voor het bewaken van het proces, een aanjager. Een bestuurslid is aan te bevelen, want dan vormt het onderwerp van versterking van biodiversiteit ook een onderdeel van het bestuur en daarmee van het beleid van de WBE.
- Organiseer jaarlijks een bijeenkomst met de samenwerkingspartijen om te evalueren en om plannen te maken. Vaak zijn er meerdere sporen die gedurende het jaar aandacht behoeven en deze zullen frequenter onderhouden moeten worden.
- Neem als WBE liever wat minder hooi op de vork (realistische ambitie) waardoor je ook kunt waarmaken wat je hebt voorgenomen.

Financiering
- Kijk in hoeverre via het Collectief agrarisch natuurbeheer of de agrarische natuurvereniging financiering mogelijk is van natuurelementen op boerenland. Ook via provinciale regelingen is aanleg en onderhoud soms te financieren (in Noord-Brabant bijvoorbeeld via de Stika-regeling).
- Financiering van de kosten voor materiaal, zaden en plantmateriaal is er vaak bij de gemeente, zeker wanneer het landschapselementen in eigendom van de gemeente betreft.

- Bij de provinciale Landschappen of andere terreinbeheerders kan soms ook gereedschap worden geleend.
- Bij provincies en soms bij waterschappen is ondersteuning mogelijk.
- Sommige particulieren of bedrijven doen graag mee in de financiering of stellen een stukje grond of gereedschap beschikbaar of kunnen met hun apparatuur meehelpen.
- "Arbeid voor hout": leden van de WBE zorgen voor het verwerken van het hout tot brandhout en de kleine takken tot houtrillen. Zaagarbeid wordt geleverd en in ruil krijgen de mensen het (brand)hout.
- Schrijf een kort plan waarin doel en aanpak wordt beschreven, en een begroting. Neem daarin ook op hoeveel uren de WBE daar zelf insteekt (is cofinanciering).

Communicatie

- Breng regelmatig resultaten van monitoring naar buiten , zowel intern als extern.
- Leg voorafgaand en/of na realisatie van biotoopmaatregelen contact met de pers. Een stukje in de lokale krant, op hun website of een bericht via de regionale omroep geeft het initiatief uitstraling. Laat daarin niet alleen zien wat er is gedaan, maar ook met wie (samenwerking) en wat voor resultaat je verwacht (met welk doel heb je het gedaan).
- Vermeld je project op www.biotoopopdekaart.nl. Daarmee laat je ook landelijk zien wat er lokaal gebeurt.

Bronnen

Keuper, D.D.J. & J.A. Guldemond, 2014. De waarde van de jacht – Tijd en geld besteed door jagers aan maatschappelijke diensten. CLM, Culemborg.

Van Paassen, A., N. Schrieken, F. Biezer, J. Buys, G. Elbers, I.C. van 't Hof, Bureau Citaat. 1998. Handboek Agrarisch Natuurbeheer. Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.

Zest Marketing, 2017. Opinies en percepties van de Nederlandse bevolking! Over jacht, beheer en schadebestrijding. Weesp/Burgum.

Bijlagen

Bijlage 1 Landschapselementen via de Stika-regeling, Noord-Brabant

Inleiding

De volgende elementen zijn behandeld, met de Stika code.

- Knotboom L9A
- Struweelhaag 12 jaar L6B
- Hakhoutsingel L1A
- Knip- en scheerheg jaarlijkse cyclus L7A
- Akkerflora en akkerfaunarand R4

Meer informatie

Algemene Stika brochure

Voor de volledige Stika-regeling zie:

- Beheer: Bijlage C bij de Subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader Noord-Brabant Pakketten maatregel fijne dooradering
- Info-bladen Brabants Landschap, coördinatiepunt landschapsbeheer
- Vergoedingen: Bijlage F bij de Subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader Noord-Brabant (versie 26 januari 2016) Vergoedingsystematiek en -grondslagen

Brabants Landschap voert de Stika-regeling uit voor de provincie Noord-Brabant.
Aanschafkosten materialen zijn ex btw in de teksten.

Knotbomen L9

Knotbomen zijn kenmerkend voor het Nederlandse en Brabantse landschap. Ze zijn onder andere belangrijk als onderkomen voor verschillende vogels (bijv. steenuil) en planten (bijv. eikvaren). De meest geplante knotboom is de knotwilg (schietwilg of kraakwilg), maar ook de zomereik, gewone es, zwarte els, populieren en de haagbeuk kunnen als knotboom voorkomen. Op natte plaatsen kunnen wilgen, gewone es en zwarte elzen geplant. Op droge(re) plaatsen populieren, zomereik en haagbeuk.

Aanleg

Wilgen en populieren kunnen geplant via stekken, andere soorten worden geplant. Voor het stekken moeten de takken gezond zijn. Dit betekent dat takken met een bruine verkleuring bij de zaagsnede beter niet geplant kunnen worden. De poten (stekken) zijn ongeveer drie meter lang met een doorsnede van 6 – 8 cm, en alle zijtakken worden afgeknipt. Om de wortelgroei te bevorderen kan voor het planten van de onderste halve meter de schors worden geschild. Hou een minimale diepte van 90 centimeter aan.

Beheer

Knot niet alle bomen gelijktijdig, maar breng spreiding aan door bijvoorbeeld jaarlijks twintig procent te knotten. Zo zijn er altijd schuilmogelijkheden voor steenuilen en andere dieren.
1e zomer: Verwijder alle zijtakken lager dan 20 – 30 cm.
2e winter: Dun de pruik uit, waardoor er acht tot twaalf takken blijven staan. Herhaal indien nodig in de 3e winter.
4e winter: Knot de boom tussen half november en half maart door alle takken tot 5 cm van de stam af te zagen. Knot de boom pas opnieuw in de 7e winter en herhaal eens in de 3 – 5 jaar. Knotbomen anders dan wilg of els kunnen eens in de 7 – 10 jaar geknot worden.

Kosten en vergoedingen

De Stika-regeling vergoedt (1) aanleg, (2) onderhoud en (3) inzet van grond (opbrengstderving en/of waardedaling van de grond, bij functieverandering landbouw naar natuur).

1. Vergoed worden de aanschafkosten van knotwilgenstek is €9,44 en de plantkosten, waarbij is uitgegaan van een uurloon van €31,50. Maximaal 20% van de totale uitvoeringskosten mag aan planvorming (opstellen van een inrichtingsplan) worden besteed.
2. Vergoeding voor onderhoud is jaarlijks. €2,68 – 9,72 per boom per jaar, afhankelijk van de diameter van de stam (<30cm tot > 60cm).
3. Vergoeding bij volledige opbrengstderving is €1.300 per hectare. Bij functieverandering is er eenmalige bijdrage voor waardedaling landbouwgrond.

Beheervoorwaarden

- Element moet minimaal 6 jaar staan.
- Er wordt alleen gebruik gemaakt van inheemse bomen.
- De plantafstand in de rij is minimaal 5m en maximaal 15m.
- De afstand tussen twee nieuwe parallel lopende knotbomenrijen op een perceel is tenminste 20m.
- Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in het element is niet toegestaan m.u.v. pleksgewijze bestrijding van akkerdistel, ridderzuring, Jacobskruiskruid en Japanse duizendknoop en van ongewenste houtsoorten (Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik en Robinia) middels een stobbenbehandeling.

- Schade door vraat moet worden voorkomen.
- Bij versnipperen van takhout mogen de snippers niet in het element worden verwerkt.
- Snoeiwerkzaamheden worden alleen verricht in de periode tussen 1 november en 15 maart.

Hakhoutsingel L1A

Een hakhoutsingel is lijnvormige beplanting van verschillende inheemse bomen en/of struiken. De natuurwaarde wordt bepaald door de opbouw in lagen en lengte van de houtsingel. De dichte structuur biedt bescherming aan kleine zoogdieren (bijv. wezel) en zangvogels (bijv. geelgors).
Een houtsingel kan overal in het halfopen landschap. Op natte plaatsen kan het beste gekozen worden voor een elzensingel. Op zandgronden kunnen bijvoorbeeld vuilboom en lijsterbes. Op kleigronden bijvoorbeeld rode kornoelje en sleedoorn. Om in aanmerking te komen voor de subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader (Stika) moet het element tenminste 25 m lang en 2 – 20 m breed zijn.

Aanleg

Jonge bomen aangeplant in grasland ondervinden veel concurrentie van de grassen, waardoor grondbewerking nodig is om slechte groei te voorkomen. De graszode kan eerst gefreesd, dan ondergeploegd of gespit tot een diepte van 30 cm en de geploegde grond nog eggen.
Het planten van een houtsingel wordt gedaan met plantsoen van lengte 60 – 100 cm. Het minimale plantverband is 1,25 x 1,25m. Bij het planten van zowel boomvormende als struikachtige planten, hou een verhouding van 60:40 aan als bomen:struiken verhouding. Als alleen voor struikachtige planten wordt gekozen, plant de soorten in kleine groepjes van 3 – 7 planten per soortgroep aan. Zo blijft op de lange termijn een gevarieerd beeld bestaan.

Beheer

De plantstrook heeft de eerste twee jaar onderhoud nodig tussen de bomen en struiken. Als uitgegaan wordt van een singel op 'zwarte grond', is het belangrijk de competitie weg te houden. Het is aan te raden om een bodembedekker in te zaaien zonder grassen. Bij een uitgangsituatie grasland, kan het gras gemaaid worden om ongewenste kruiden weg te houden, maar dit maakt niets uit voor de groei van de singel. Na twee jaar is de beplanting genoeg gegroeid dat het beheer, vanuit beide uitgangsituaties, beperkt kan blijven tot maaien van ongewenste soorten als akkerdistel. Het vervolgbeheer bestaat uit eenmaal per 10 – 15 jaar lokaal terugzetten van de struiken.

Kosten en vergoedingen

De Stika-regeling vergoedt (1) aanleg, (2) onderhoud en (3) inzet van grond (opbrengstderving en/of waardedaling van de grond, bij functieverandering landbouw naar natuur).

1. Vergoed worden de aanschafkosten van bosplantsoen a €1,37 per plant en de plantkosten, waarbij is uitgegaan van een uurloon van €31,50. Veeraster wordt vergoed (normkosten). Maximaal 20% van de totale uitvoeringskosten mag aan planvorming (opstellen van een inrichtingsplan) worden besteed.
2. Vergoeding voor onderhoud is jaarlijks. €11,59 per are per jaar.
3. Vergoeding bij volledige opbrengstderving is €1.300 per hectare. Bij functieverandering is er eenmalige bijdrage voor waardedaling landbouwgrond.

Beheervoorwaarden

- Het element moet minimaal 6 jaar staan.
- Het element moet tenminste 25 m lang en 2 – 20 m breed zijn.

- Er wordt alleen gebruik gemaakt van inheemse bomen en struiken.
- Tenminste 90% wordt als hakhout beheerd en de diameter van hakhout is maximaal 20 cm op borsthoogte (130 cm).
- Bij versnipperen mogen de snippers niet in het element worden verwerkt
- Het gebruik van chemische middelen in het element is niet toegestaan m.u.v. pleksgewijze bestrijding van akkerdistel, ridderzuring, Jacobskruiskruid en Japanse duizendknoop en van ongewenste houtsoorten (Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik en Robinia) middels een stobbenbehandeling.
- Bij beweiding in aanliggend gebied is een raster aanwezig om schade door vraat te voorkomen.
- Snoeiwerkzaamheden worden alleen verricht in de periode tussen 1 november en 15 maart.
- De afstand tussen twee nieuwe parallel lopende hakhoutsingels op één perceel is tenminste 50 m.

Struweelhaag 6 en 12 jaar L6A en L6B

Struweelhagen vormen een mooie beschutting, waar vlinders op af komen zoals bruin zandoogje en atalanta. Daarnaast komen veel vogels voor en gebruiken vleermuizen het voor vliegroutes. Struweelhagen kunnen overal in het halfopen landschap. De meest gebruikte soorten met doornen zijn de meidoorn, sleedoorn en rozensoorten. Niet-doornige struiksoorten zijn bijvoorbeeld de vuilboom, hazelaar en lijsterbes. Een struweelhaag kan bestaan uit een enkele soort, maar een menging van meerdere soorten kan ook. Dit laatste zorgt voor een gevarieerd beeld en heeft voor de natuur een meerwaarde. Om in aanmerking te komen voor de subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader moet het element tenminste 25m lang en 2 – 5m breed zijn.

Aanleg

Meestal wordt een enkele rij aangelegd met vier struiken per meter. Voor de aanleg dient een gleuf van tenminste dertig cm te worden gegraven, hierin de struiken plaatsen met de bovenste wortels net onder het maaiveld, en de grond lichtjes aantrappen. De gleuf kan gevuld worden met gewone grond of met potgrond. Let bij de aanplant van meidoorn op het bacterievuurbeleid, waardoor bufferzones moeten worden aangehouden en in sommige plaatsen helemaal geen meidoorn mag geplant. Een struweelhaag heeft een standaardbreedte van 3m.

Beheer

Voor een dichte haag is het aan te bevelen om direct na planten te snoeien, zowel bovenkant als zijkanten. Het verwijderen van toppen van takken stimuleert de vertakking. Als de struiken twee meter zijn, kan de eerste keer gesnoeid worden tot anderhalf meter. Daarna kan om de 6 – 12 jaar de haag in het geheel worden teruggezet tot de snoeihoogte.

Kosten en vergoedingen

De Stika-regeling vergoedt (1) aanleg, (2) onderhoud en (3) inzet van grond (opbrengstderving en/of waardedaling van de grond, bij functieverandering landbouw naar natuur).

1. Vergoed worden de aanschafkosten van bosplantsoen a €1,37 per plant en de plantkosten, waarbij is uitgegaan van een uurloon van €31,50. Veeraster wordt vergoed (normkosten). Maximaal 20% van de totale uitvoeringskosten mag aan planvorming (opstellen van een inrichtingsplan) worden besteed.
2. Vergoeding voor onderhoud is €1,63 per are per jaar bij het aanhouden van 6 jaar, en €2,26 bij het aanhouden van 12 jaar.
3. Vergoeding bij volledige opbrengstderving is €1.300 per hectare. Bij functieverandering is er eenmalige bijdrage voor waardedaling landbouwgrond.

Beheervoorwaarden

- Het element moet tenminste 25m lang en 2 – 5m breed zijn.
- Er wordt alleen gebruik gemaakt van inheemse planten, die voor 50% bestaan uit doornachtige struiken.
- Er wordt alleen gebruik gemaakt van inheemse soorten.
- Het element kan vrij uitgroeien en wordt maximaal 1x per 6 jaar op tenminste 1m hoogte gesnoeid.
- Bij versnipperen mogen de snippers niet in het element worden verwerkt.

- Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in het element is niet toegestaan m.u.v. pleksgewijze bestrijding van akkerdistel, ridderzuring, Jacobskruiskruid en Japanse duizendknoop en van ongewenste houtsoorten (Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik en Robinia) middels een stobbenbehandeling.
- Bij beweiding van de aanliggende gronden is een raster aanwezig om schade door vraat te voorkomen.
- Snoeiwerkzaamheden worden alleen verricht in de periode tussen 1 november en 15 maart.
- Het element bestaat uit één of twee rijen naast elkaar, niet meer.
- De afstand tussen twee nieuwe parallel lopende struweelhagen op een perceel is minstens 50m.

Knip- en scheerheg jaarlijkse cyclus L7A

[pakket L7B is een knip- en scheerheg met een 2-3 jarige beheercyclus]

Kenmerkend voor knip- en scheerheggen is dat ze meestal bestaan uit een enkele rij van één of meerdere soorten. Vroeger waren dit voornamelijk meidoornheggen, ideaal om ongewenste bezoekers te weren of vee in de wei te houden. Tegenwoordig worden veel meer soorten gebruikt, zoals de gewone beuk, haagbeuk, Spaanse aak en wilde liguster. Een gemengde heg heeft een meerwaarde voor de natuur door de structuurvariatie, wisselende bloeiperiodes en verscheidene vruchten. Vooral kleine vogels zoals grasmus en kevers zoals de meikever profiteren van heggen. Om in aanmerking te komen voor de subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader moet het element tenminste 25 m lang, 1 – 3 m breed en minstens 1 m hoog zijn.

Aanleg

Meestal wordt een enkele rij aangelegd met vier struiken per meter. Voor de aanleg dient een gleuf van tenminste 30 cm te worden gegraven, hierin de struiken plaatsen met de bovenste wortels net onder het maaiveld, en de grond lichtjes aantrappen. De gleuf kan gevuld worden met gewone grond of met potgrond. Let bij de aanplant van meidoorn op het bacterievuurbeleid, waardoor bufferzones moeten worden aangehouden en in sommige plaatsen helemaal geen meidoorn mag geplant.

Beheer

Voor een dichte heg is het aan te bevelen om direct na planten te snoeien, zowel bovenkant als zijkanten. Het verwijderen van toppen van takken stimuleert de vertakking. De eerste jaren na aanplant kan het beste tweemaal per jaar, de heg geknipt worden. Zorg hierbij dat de bovenkant van de heg iets smaller is dan de onderkant om te zorgen dat overal licht kan komen. Een robuustere heg kan verkregen worden door slechts eens in de twee jaar te knippen, dit kan alleen met een gemengde heg of met meidoorn.

Kosten en vergoedingen

De Stika-regeling vergoedt (1) aanleg, (2) onderhoud en (3) inzet van grond (opbrengstderving en/of waardedaling van de grond, bij functieverandering landbouw naar natuur).

1. Vergoed worden de aanschafkosten van bosplantsoen a €1,37 per plant en de plantkosten, waarbij is uitgegaan van een uurloon van €31,50. Veeraster wordt vergoed (normkosten). Maximaal 20% van de totale uitvoeringskosten mag aan planvorming (opstellen van een inrichtingsplan) worden besteed.
2. Vergoeding voor onderhoud is €1,17 per meter per jaar.
3. Vergoeding bij volledige opbrengstderving is €1.300 per hectare. Mogelijkheid tot inbreng landbouwgrond wordt alleen eenmalig vergoed voor waardedaling landbouwgrond.

Beheersvoorwaarden

- Het element bestaat minimaal 6 jaar.
- Het element moet tenminste 25 m lang, 1 – 3 m breed en minstens 1 m hoog zijn.
- De heg bestaat voor meer dan 50% uit meidoorn (voor pakket L7B).
- Het betreft een of twee rijen.
- Het element wordt minimaal eenmaal per 2 jaar en maximaal eenmaal per jaar geknipt of
- De haag wordt geschoren en de haag heeft in geschoren toestand een hoogte van minimaal 1 meter.

- Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in het element is niet toegestaan m.u.v. pleksgewijze bestrijding van akkerdistel, ridderzuring, Jacobskruiskruid en Japanse duizendknoop en van ongewenste houtsoorten (Amerikaanse vogelkers, Amerikaanse eik en Robinia) middels een stobbenbehandeling.
- Bij beweiding van de aanliggende gronden is een raster aanwezig om schade door vraat te voorkomen, minimaal 1m uit rand.
- Snoeiwerkzaamheden mogen alleen in de periode tussen 1 juli en 15 maart.
- De afstand tussen twee nieuwe parallel lopende knip- en scheerheggen op een perceel is tenminste 50m.

Akkerflora- en faunarand R4

Een akkerflora- en faunarand is een aaneengesloten rand die jaarlijks wordt ingezaaid met granen (exclusief maïs) of een akkerrandenmengsel. Akkerranden vergroten de biodiversiteit op het agrarisch bedrijf, en met de juiste aanpak betekent dit een betere natuurlijke plaagbestrijding, betere waterkwaliteit en slootkanten die niet inzakken. Daarnaast herbergen ze mooie natuur, dienen als broedplaats en helpt akkervogels de winter door. Om in aanmerking te komen voor de subsidieregeling Groen Blauw Stimuleringskader moet het element gemiddeld 6 – 12 m breed en tenminste 50 m lang zijn.

Aanleg

Voor het zaaien, zorg ervoor dat bestaande vegetatie is verwijderd, dit kan via afplaggen of door ondiep te frezen en daarna onder te werken. Doe dit 2 – 3 weken voor de zaai, eventueel nog eerder met een vals zaaibed. Het zaadmengsel mag bestaan uit voornamelijk zomergranen of door een speciaal samengesteld akkermengsel. Dit laatste in samenspraak met de veldcoördinator van Landschap Brabant. De grondbewerking voor het inzaaien dient zo ondiep mogelijk uit te worden gevoerd, maximaal 2 cm. Door de uiteenlopende vormen en groottes van de zaden kunnen gangbare zaaimachines ongeschikt zijn. Om ook de lichte zaadjes goed te kunnen verspreiden, kunt u vochtig metselzand mengen. De beste zaaitijd is van half augustus tot half oktober, of van februari tot half april.

Beheer

Vervolgbeheer is belangrijk voor het resultaat van akkerranden. Als in het eerste jaar veel probleemkruiden opkomen (bijv. melde), kunt u ze *bestrijden* door het eerste jaar 3 tot 4 keer te maaien. Na het eerste jaar krijgt u het beste resultaat door een tot tweemaal per jaar te maaien en het maaisel binnen 5 dagen af te voeren. Maai op het moment dat dominante grassen beginnen met bloeien. Indien mogelijk, laat hier en daar stroken staan of pas het sinus-maaibeheer toe voor een structuurrijke akkerrand (beide gefaseerd maaien). Het sinus-maaibeheer is het maaien van stroken in een golvende beweging, in meerdere keren, waardoor vers-gemaaide en oud-gemaaide stukken naast elkaar liggen.

Kosten en vergoedingen

De Stika-regeling vergoedt (1) aanleg, (2) onderhoud en (3) inzet van grond (opbrengstderving en/of waardedaling van de grond, bij functieverandering landbouw naar natuur).

1. Vergoed worden aanlegkosten van €16,20 per are (inclusief kosten zaaizaad), waarbij is uitgegaan van een uurloon van €31,50. Maximaal 20% van de totale uitvoeringskosten mag aan planvorming (opstellen van een inrichtingsplan) worden besteed.
2. Vergoeding voor onderhoud is €13,95 per are per jaar.
3. Vergoeding bij volledige opbrengstderving is €1.300 per hectare. Bij functieverandering is er eenmalige bijdrage voor waardedaling landbouwgrond.

Beheervoorwaarden

- Het element staat tenminste 6 jaar.
- Het element moet gemiddeld 6 – 12 m breed en tenminste 50 m lang zijn.
- De rand wordt jaarlijks ingezaaid met een mengsel van zomergranen of een akkerrandenmengsel.
- Het gewas wordt niet geoogst.
- Een akkerrand met zomergraan of een akkerrandenmengsel blijft in de winter staan en wordt pas in het daaropvolgende voorjaar ondergewerkt.

- Mechanische onkruidbestrijding en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen is niet toegestaan, met uitgang van pleksgewijze bestrijding van probleemkruiden (akkerdistel, ridderzuring en Jacobskruiskruid).
- De rand wordt niet gebruikt als pad behalve voor het incidentele gebruik als onderhoudspad voor het schouwen van de aanliggende sloot.
- Gedurende de periode mag de rand op maximaal drie verschillende locaties liggen.
- De rand heeft altijd hetzelfde oppervlakte.

CLM Onderzoek en Advies

Postadres
Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres
Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700
F 0345 470 799

www.clm.nl